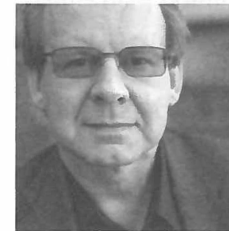

Väljarnas förhållande till Sveriges framtid

Av Hans Bergström

Hans Bergström är statsvetare och journalist, känd bland annat som tidigare chefredaktör för Dagens Nyheter 1995–2000 samt 2001–2003. Han var medlem i regeringens Globaliseringsråd 2007–2009 och är verksam som författare och fristående kolumnist. Hans Bergström är docent i statsvetenskap.

Tidigt 2006 hade vi ett första möte med referensgruppen för SNS-projektet om medicinbranschens förutsättningar och framtid i Sverige. Ett av de stora orosmomenten gällde Astra-Zeneca. Företaget stod för mer än en fjärdedel av alla anställda i Sverige inom läkemedel och medicinsk teknik. 36 procent av företagets forskning och utveckling fanns i Sverige, över tio miljarder kronor per år; detta trots att endast 1,5 procent av försäljningen gick till den svenska marknaden. I slutrapporten 2007, "Medicin för Sverige – Nytt liv i en framtidsbransch", beskrev vi utförligt vad som hotade och sedan hände, med bland annat nedläggning av forskningen i Södertälje (s. 24 ff.).

Referensgruppens ordförande var Michael Sohlman, då VD för Nobelstiftelsen. Han lät ordet gå runt bland de 28 ledamöterna i en referensgrupp fylld med företrädare för tunga myndigheter och betydande företag. Ingen i denna grupp verkade tro att det skulle finnas intresse hos landets politiska ledning för den analys vi kom

med. Rapporter om utförsbacken för klinisk forskning i Sverige, universitetssjukhusens nedgång som forskningssjukhus, det fallande samarbetet med näringslivet, underlåtenheten att ta vara på fantastiska blodbanker och kvalitetsregister, etcetera, hade kommit i stort antal, från myndigheter såväl som från organisationer. Ingen hade föranlett handling, eller ens lyckats fånga nämnvärt intresse i politikens centrum: hos statsminister, finansminister och partiledare. Ett visst undantag bör göras för de branschsamtal som initierades av Thomas Östros som näringsminister.

Denna erfarenhetsgrundade pessimism hos dem som borde veta föranledde oss att lägga in ett avslutningskapitel med rubriken "Och vad händer nu?". Det inleddes så här: "Vi hyser inga illusioner: lämnat så här kommer detta SNS-projekt, med denna slutrapport, inte att leda till någonting." Och så gick det. Socialministern, tillika partiledare, kom mycket riktigt och gjorde ett pliktskyldigt inlägg på den konferens där boken presenterades. Sedan gick han, och det var det.

Cynisk syn på väljarna

Forskning och innovation har inte sedan Tage Erlanders dagar uppfattats som en fråga på toppen av den politiska agendan (med Ingvar Carlssons personliga engagemang som ett påtagligt undantag). Detta trots att Sverige är ett litet land som med sitt globala näringsliv är exceptionellt beroende av att ligga långt framme ifråga om innovativa miljöer. Vad beror det här på?

En anledning torde vara att ledande politiker tror att politiken kring forskning och innovation föga intresserar väljarna. Vi lever i en tid av väljarmisstro mot "politiker", främjad och förstärkt av populistiska medier. Men frågan är om inte den omvända cynismen, från politiker mot väljarna, är ännu större. Medborgarna, som väljarna också kan benämnas, förväntas rösta efter den egna plånboken och inte bry sig nämnvärt om de större och långsiktigare perspektiven, som hur det ska gå för Sverige om några år.

Denna föreställning om väljarna, som jag har mött åtskilliga gånger vid informella samtal med ledande politiker och deras

medarbetare, har litet stöd i valforskningen. Teorin kallas "plånboksröstning", att väljarna skulle vara kortsiktigt nyttomaximerande och stirra stint ner i den egna plånboken – den som ger mest i sänkt skatt eller höjda bidrag vinner.

Frågan om "ekonomisk röstning" är sedan flera år föremål för omfattande forskning. Huvudresultatet i svensk miljö sammanfattas så här av statsvetarna Sören Holmberg och Henrik Oscarsson i boken "Regeringsskifte" (Norstedts 2008): "Hur den egna ekonomin har förändrats uppvisar inget signifikant samband med röstningen... Det finns vissa tecken på ett självständigt 'national-ekonomiskt röstande', men inga tecken på något plånboksröstande."

I en kommande analys av 2010 års val finner Henrik Oscarsson ett visst samband mellan röstning och hur väljarnas egen ekonomi påverkas av offentliga åtgärder, i några segment av väljarkåren (uppsatsen "Party choice in hard times: Group-specific responses to economic downturns in Sweden"). Effekten tycks hänga samman med den politisering mellan blocken som skedde inför senaste riksdagsvalet av besparingar i sjukförsäkring och arbetslöshetsförsäkring. Ur detta uppstod ett visst mått av röstning för bevarande av egna bidrag. Men Alliansen vann ändå valet, genom att den vidare uppfattningen i väljarkåren om regeringsalternativens kompetens och hur ekonomin hade skötts under den europeiska finanskrisen vägde tyngre totalt sett, i Alliansens favör. Att stå för en trovärdig helhetspolitik för landet är mer värt i val än att lova diverse förmåner.

"Ekonomisk röstning" tar sig framförallt formen av en bedömning hos väljarna hur *landets* ekonomi har skötts och sköts. Framgångsrik ekonomi är visserligen ingen garanti för valsuccé. När ekonomin inte är ett dominerande problem, kan andra frågor komma att ta över intresset (som söldöden och miljön i 1998 års valrörelse). Väljarna prövar också i vad mån ekonomins tillstånd – i uppgång eller nedgång – är beroende av sittande regerings politik eller mer av globala krafter som ingen kan rå på. Beskrivningen av ekonomin är i sig föremål för tolkning via politiska glasögon. Regering och opposition kan komma med olika berätt-

telser och tävlar om trovärdighet för sin beskrivning, i nuet och vad gäller framtidsväg.

Poängen är att den dominerande kampen gäller *berättelsen om landet och dess välgång*, inte kortsiktiga gåvor som alltmer kritiska väljare också förhåller sig skeptiska till (småbarnsfamiljer tycks ha en viss mottaglighet för förslag direkt riktade till dem, men de bildar ett undantag). På valdagen uppträder väljaren, i huvudsak, med visst allvar i sin roll som medborgare med ansvar för Sveriges bästa. Det vore bra om ledande politiker också ville tänka så om medborgarnas förstånd och ansvarighet. Det skulle bespara dem många onödiga ”utspel” med penninggåvor.

Det här innebär också att själva berättelsen blir central. Hur ser verkligheten ut? Vilka krafter utmanar Sverige och hur kan vi bäst möta dem? Ingen tror väl, ej heller författarna till denna bok, att forskningspolitik i sig kan bli den centrala frågan i slutskedet på en valrörelse. Men berättelsen om hur Sverige ska gå starkt mot framtiden – med forskning och innovation som ett bärande inslag – kan vara vinnande i val, om den är väl förankrad i realiteter som medborgarna begriper. Att nye oppositionsledaren Stefan Löfven har valt detta huvudtema, med stark inre trygghet från sin egen erfarenhet och kunskap, har uppenbart bidragit till en ny tyngd och relevans för Socialdemokraterna. Att statsminister Fredrik Reinfeldt plötsligt också börjar driva ett tillväxttema vidimerar väl detta; det är förunderligt vad effektiv politisk konkurrens kan åstadkomma, som många starka analyser inte lyckats med.

Valforskarnas påpekande att ekonomins globalisering gör den politiska ansvarigheten mer diffus inför väljarna är intressant (för en färsk analys av fenomenet, se temanumret om ”Economic crisis and elections” i tidskriften *Electoral Studies*, nr 31, 2012). Men det gäller främst sådant som konjunkturer och finansoro. Att en enskild regering har fått allt svårare att på egen hand styra konjunkturer, innebär inte att den nationella politiken har förlorat all makt och allt handlingsutrymme. Följden är i stället att den möjliga politikens *innebörd* har förändrats. Ett land som Sverige har blivit som en kommun i världen. Allt är fritt att lämna landet och omvärldens stormar påverkar också Norden. Vad som då framför-

allt återstår är *attraktionspolitik*, att göra Sverige och svenska miljöer så attraktiva att många med talang, kapital och idéer vill stanna, utvecklas eller komma till Sverige. Näringsliv och människor med talang och entreprenörskraft kan nu inte mest ses som skattebas att ösa ur och objekt att reglera. Villkor för att få många driftiga företag och människor måste aktivt vårdas.

Varje dag bör då landets ledare ställa samma grundläggande fråga som kommunstyrelsens ordförande i till exempel Luleå: Vad ska vi göra för att inte välståndsbasen ska försvinna utan tvärtom nya projekt och satsningar utvecklas här? Detta ger en rik politisk agenda. En del av den handlar om den allmänna miljön, som att brottslighet hålls låg, korruption borta, statsförvaltningen effektiv, skolorna bra, kommunikationerna moderna, de sociala relationerna fredliga, vården ypperlig, uppväxtmiljön för barnfamiljer fungerande. En annan del handlar om de direkta villkoren för företagande, liksom för människor med särskild kompetens. Här kommer skattesystemet i centrum. Hur ska Sverige åter kunna bli ett huvudkontorsland, med allt vad det medför av strategiskt beslutsfattande och kringfunktioner? Vad behöver förändras för att entreprenörer som Niklas Zennström – en ny tids Rausing och Kamprad – ska kunna stanna i Sverige, se möjligheter här, verka som inspiratörer, affärsänglar och seriella entreprenörer? En tredje del gäller utbildning och forskning, att de är i toppklass jämfört med andra länder och att det finns några FoU-miljöer som är unikt attraktiva.

På hela detta fält, med perspektivet ”attraktionskraft”, finns en diger politisk lista för politisk uppmärksamhet och handling. Nationella regeringar må ha förlorat makt över regleringar och konjunkturer, men de har full makt över tillväxtvillkoren i det egna landet. I den nya globala ekonomin konkurrerar även länders politiska system om vilket som fungerar bäst. Denna sanning är värd att repetera, då den ännu inte till fullo har gått in hos ledande politiker. Alltså: I den nya globala ekonomin råder inte bara konkurrens mellan företag. Även regeringar och länder är utsatta för hård konkurrens om vilka som sköter sig bäst och tillhandahåller

de bästa villkoren för företagande, entreprenörskap och talangfulla individer.

Tre tankeled

Globaliseringsrådets stora bidrag var att komma med en tydlig berättelse för denna nya realitet. *Första tankeled*: Sverige ska vara stolt över sina framgångsrika globala företag, men samtidigt förstå att vi är sårbara i den nya världsekonomin. Ericsson har hälften av sin totala FoU-budget i Sverige men bara en procent av försäljningen. Besparingar och omflyttningar av FoU i några få globala företag har på kort tid sänkt FoU-andelen av BNP i Sverige från drygt fyra procent till drygt tre procent, med lika mycket som hela den statliga forskningsbudgeten. *Tankeled två*: Sverige har många styrkefaktorer, alltifrån samhällsfred och icke-korrupta myndigheter till en stark ingenjörskultur och öppenhet för förnyelse. *Tankeled tre*: Vi måste nu aktivt vårda våra starka miljöer och traditioner samt vara bättre än andra länder på att anpassa villkoren så att grunden läggs för en dynamisk utveckling av näringslivet och en långvarig framgångsperiod som också gör Sverige stimulerande att verka och bo i för många år framåt!

En sådan berättelse, ifylld med konkretion och utfylld med åtgärder, måste rimligen gå att presentera för svenska folket, även i val. En stor fördel med den är att den speglar realiteter. Satsning på forskning och innovationer, samt på villkoren för de individer som ska göra det, är en viktig del av denna berättelse. Det är så den kommer in även i ett sammanhängande politiskt program, inte som en separat liten fråga benämnd "forskningspolitik".

Statsministern och Alliansen borde kunna motiveras att anta oppositionsledarens utmaning på temat "vem kan erbjuda den bästa attraktionspolitiken för Sverige?". Att gå in för en ädel tävlan kring den frågan mot oppositionen vore inget dåligt sätt att behålla förtroendet hos medborgarna och vinna val. En sådan satsning skulle också förmedla en känsla av att Alliansen har ett verkligt driv och framtidsprogram även för en tredje mandatperiod, i stället för att vara tömd på kraft och idéer. Statsministern

och finansministern kunde starta med att ta fram Globaliseringsrådets slutrapport ur skrivbordslådan (eller möjligen papperskorgen).

Men den som regerar – eller har ambitionen att få ta över regeringsmakten – har förstås också ett ansvar i sig mot landet, inte bara mot det egna partiets opinionssiffror. Även om effekter av strategiska åtgärder ligger långt fram i tiden, måste de vidtas om de är viktiga för Sveriges framtid. Ett parti som säger vilja vara "statsbärande" (som Moderaterna nu och Socialdemokraterna tidigare) har förstås särskilt skäl att tänka på hur det vårdar Sveriges förutsättningar på längre sikt. Det räknar ju med att vara vid statsrodret även när sådana åtgärder får effekt – och drabbas av negativa konsekvenser längre fram om de inte vidtas nu.

Sådana åtgärder, och ett sådant fokus, kan för övrigt politiskt sett diskonteras inför svenska folket, som kan uppmuntras att se att de som leder Sverige tänker ansvarigt på dess långsiktiga intressen och framgång. Återigen en fråga om berättelsen.

Vad gör statsministern?

Statsministern kommer då självfallet i centrum. Vad ägnar han sig åt?

Statsministern har tre dominerande uppgifter:

Den första är att *leda nationen i och genom kris*. Regeringschefen är "The Nation's Risk Manager in Chief", som Peter Hennessy formulerar det i sin bok om den brittiske premiärministern.

Den andra uppgiften är att vara *yttersta konfliktlösare i sin regering*, så att den håller samman och förblir handlingsduglig. Detta ställer förstås särskilda krav i en koalition med flera partier. Här kommer det inre kabinettet av partiledare att i viss mån dela statsministerns ansvarsbörda och övergripande utsikt.

Den tredje uppgiften är att vara *regeringens huvudstrateg*. Med Peter Hennessys ord igen: "The head of government has to be the keeper of the big picture, the guardian of the government's overall strategy".

Denna tredje uppgift kräver input och intellektualisering, närvarande medarbetare som kan följa djupare skeenden samt orientera regeringschefen med viktiga analyser och upptäckter, ja rentav ha hunnit läsa en ny bok och en betydelsefull rapport från en myndighet. Sådana medarbetare ger också en mottagningskapacitet för att lyssna på forskare och andra som har väsentliga iakttagelser och varningsklockor att rapportera om.

Vilka finns då i den svenske statsministerns kansli och vad sysslar de med?

Den frågan besvaras mest konkret via en titt i Regeringskansliets interna telefonkatalog. Vad man då finner, från 2012 års katalog, är att statsministerns kansli har följande uppbyggnad:

Statssekreterare inrikes, med två medarbetare	
Statssekreterare utrikes	
<u>Servicefunktioner</u>	
Pressenhet	3 handläggare
Brevsvarande	5
Utrikes resor och EU	4
Talskrivande o dyl	4

Det är det hela. I statsministerns kansli finns inte en enda medarbetare med uppgift att systematiskt följa forskning och bevaka omvärlden, till exempel de många studier som nu görs från OECD och andra om innovationspolitik.

Detta är en dramatisk skillnad jämfört med hur statsministerna har organiserat sig i näraliggande länder, som Finland, Danmark och Storbritannien. Statsministern/premiärministern har rejäla staber för att å hans vägnar arbeta med forskning och innovation. Statsministern själv ikläder sig centrala roller på detta område, eftersom det är så strategiskt centralt för ett lands framtid. Ett näraliggande exempel är Finland. Den finske statsministern leder Forsknings- och innovationspolitiska rådet, som har en viktig även operationell roll i Finland. Han tillsätter ministergrupper som arbetar med olika frågor, för att bryta revirgränser och främja ett helhetsperspektiv. Ministergruppen för "framtds-

redogörelsen" är en av dem, som utarbetar en redogörelse om Finlands förutsättningar för framtiden till riksdagen. Statsministern ska enligt lag i Finland vara ordförande i ett antal permanenta ministerutskott, däribland för finans/budget. Statsministern initierar egna studier och utredningar, senast bland annat om åtgärder för att förbättra förutsättningar för ekonomisk tillväxt. Han har egna medarbetare för analys i dessa frågor och en struktur för arbetet. Motsvarande gäller i Danmark, där statsministern själv aktivt ledde det danska globaliseringsrådets arbete (Danmark springer nu förbi Sverige inom framförallt medicinsk forskning, i mycket grundat på den direkta implementeringen av det danska globaliseringsrådets förslag). Statsministern ledde också arbetet med det strategiska måldokumentet "Danmark år 2020", med en förening av vision och konkretion som saknar motsvarighet i Sverige.

Finansministern och forskningen

Finansministern är den andre person i regeringen som bär en samordnande roll med stark auktoritet. Hur är det svenska finansdepartementet organiserat?

Redan en enkel översikt över hur finansdepartementet är organiserat och vad medarbetarna sysslar med gör klart att det är helt andra frågor än näringslivets förutsättningar och framtidens tillväxtvillkor som dominerar dess arbete. Offentlig ekonomi, finansmarknader, statens egen budget samt fördelningsfrågor står i centrum. Detta är också vad som informellt beskrivs av dem som arbetar på andra departement och ständigt möter finansdepartementets maktutövning. När finansdepartementet kommer in, och det sker ofta, är det till helt övervägande del utifrån perspektivet statens budgetbalans. Finansdepartementet är inte systematiskt pådrivande för åtgärder inom vad nationalekonomer kallar "mikropolitik" – åtgärder som kan främja tillväxt, innovation och attraktionskraft för det svenska näringslivet – annat än när det gäller arbetsmarknaden. Något kan ursäktas av den akuta finanskrisen, som ju gjort det extra motiverat att vårda statskassan. Men finans-

departementets roll har utövats på det här sättet även före den kris som Europa nu genomgår.

Hur regeringen arbetar och hur dess kansli är organiserat har stora effekter. Organisation skapar utsikt. För att ha verklig tyngd för ett paradigm, måste detta paradigm vara organiserat i regeringskansliet. Organisationen bör ha samband med vilka huvuduppgifterna är i var tid.

Sveriges tre faser

Sverige har under det senaste halvsekleet genomgått tre rätt tydliga faser, som var och en skapat sitt behov av motsvarande organisation.

Fas 1 kan beskrivas som *de stora programmens tid*. Den sträckte sig från tidigt 60-tal till 1980. Hela föreställningen var att tillväxten nästan per automatik gav stora nya inkomster till staten och att regeringens arbete mest skulle upptas av vilka nya reformer som borde genomföras i en starkt expanderande offentlig sektor. Reformerna utarbetades inom stora parlamentariska utredningar som tog lång tid på sig. De hanterades inom sektorer (bostadspolitik, socialpolitik, arbetsmarknadspolitik, utbildningspolitik), som motsvarades av fackdepartement och starka fackministrar. Fackdepartementen förde fram förslag till expansion av offentliga program och nya "reformer". Finansministerns roll var att granska och bromsa något på marginalen. 1965 infördes de ämnesintegrerade arbetsenheterna i departementen, ledda av departementsråd. Under denna tid infördes också den nya utskottsorganisationen i riksdagen. Den tidigare indelningen efter funktionerna lagar och pengar – med statsutskott, bevillningsutskott, lagutskott etcetera – upphävdes till förmån för en organisation efter programsektorer för en expanderande välfärdsstat (socialutskott, socialförsäkringsutskott, bostadsutskott, utbildningsutskott, arbetsmarknadsutskott).

Fas 2 inleddes med *stagflationens år*. Hög inflation och hög arbetslöshet uppträdde samtidigt. Keynes konjunkturpolitiska paradigm fungerade inte längre. Svåra underskott uppstod i de

offentliga finanserna. Samtidigt punkterade såväl ny samhällsvetenskaplig forskning som praktiska erfarenheter tron att stat och politik alltid fungerar rationellt och effektivt (följderna av miljöprogrammet för bostäder blev ett slående varnande exempel i Sverige). "Market failures" har sin motsvarighet i "Policy failures". Inom nationalekonomin kom teorierna om rationella förväntningar, som genomskådar och upphäver goda intentioner från staten. Staten får lov att begränsa sina ambitioner: sköt staten själv, med balans i den statliga kassan. Ta hjälp av regler för självbindning. Starten på denna andra fas kan nästan exakt dateras till 1980 (se min avhandling "Rivstart", Tidens förlag 1987) även om Kjell-Olof Feldt tvingades kämpa med tidigare eftersläpande föreställningar inom S-regeringen, som finansminister 1982–1990.

I denna nya fas förflyttades också "makten över nej" från finansdepartementet till fackdepartementen. Nu gällde inte nya dyra reformer utan krävdes strukturella omdaningar för lägre kostnader och högre produktivitet. Sektorerna måktade inte reformera sig själva. I stället blev finansdepartementet den stora initieraren av reformer, inför motsträviga fackdepartement. Feldt tog hjälp av en unikt uppslagsrik och kvalificerad strukturenhet på finansdepartementet, med medarbetare som Gunnar Wetterberg och Lars Heikensten och med analyser från ESO (Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi). Senare, med mindre intellektuellt roade finansministrar, blev det ett mer snävt värnande av finansmålen, mer av "kamrerstänkande" om man så vill. ESO lades ner av regeringen Göran Persson. Strukturenheten överflyttades från ekonomiska avdelningen till budgetavdelningen och nedprioriterades. Det nya systemet med utgiftstak infördes. Balans eller till och med överskott i statens kassa blev politikens huvudmål. Det gällde att skapa bestående trovärdighet för att inflationen inte skulle återkomma, för att få ner räntorna. Minnet av den utsatthet som underskott skapade var starkt (Göran Persson återkom ständigt till sitt möte med "flinande finansvalpar" i New York). EU-anslutningen 1995 inskräppte ytterligare normerna för statsskuld och budgetunderskott, via Maastrichtkraven.

Fas 3 formas av *globaliseringens krav*. Ordning i statsfinanserna förblir då viktigt. Men tunga andra utmaningar finns också.

En handlar om *katastrofer och attentat*, som varje statsledning har ett fundamentalt ansvar att förbereda sig för. Terroristdåd, pandemier, naturkatastrofer som tsunamin, Estonias undergång, flyktingströmmar – i en värld av resor, rörlighet, ömsesidigt beroende och allt mer svårkontrollerade gränser berörs även svenskar av nästan allt som sker, överallt. För den här uppgiften har en hel avdelning för säkerhetsfrågor upprättats i Statsrådsberedningen. ”Kansliet för krishantering” har över 50 handläggare, en betydande förändring i förhållande till den naivitet som tidigare präglade statsledningen.

En annan förändring rör förstås *Europeiska Unionen*. 40 procent eller mer av tiden i flera fackdepartement måste numera ägnas arbetet inom EU. Detta är en stor förändring. Även här har organisationen anpassats, med bland annat en hel stor avdelning på Statsrådsberedningen för EU-frågor, med 36 handläggare utöver EU-ministerns egen stab.

En tredje förändring gäller så *den globala ekonomin*. Den totala friheten att lämna landet för kapital, företag och individer måste balanseras av en attraktionspolitik för företag och individer att stanna i Sverige och komma till Sverige med investeringar och talang. Vad kan Sverige göra för att inte tappa kliniska prövningar från läkemedelsindustrin till Storbritannien, som storsatsar på att sälja in sina förutsättningar? Detta är ett av många exempel på en fråga som staten inte kan undkomma i den nya världen. Följdfrågor kommer då att handla om hur våra universitetssjukhus fungerar, om att upprätta en organisation för vägledning och minsta möjliga byråkrati med tillståndsprocesser, om att mobilisera de svenska kvalitetsregistren, om att stoppa nedgången i kvalitet för svensk klinisk forskning, etcetera – allt frågor kring offentlig politik och offentlig system.

Åt denna tredje aspekt av globalisering har ingenting gjorts i form av institutionell anpassning i det svenska regeringskansliet. Alltjämt domineras arbetet av revir- och sektorsindelning (”om du inte lägger dig i vad vi håller på med, så lovar vi att inte bry oss

om vad du gör”). Mottagningskapaciteten på departementen för att ta emot och intellektuellt bearbeta viktiga rapporter i strategiska frågor som kommer från egna myndigheter, utredningar och – till exempel – Ingenjörsvetenskapsakademien, är svag. Inget tillväxtparadigm med tyngd finns organiserat i finansdepartementet. Statsministern har inget stöd för strategisk analys och för att följa forskning i sitt eget kansli.

Radikal förändring av regeringskansliet

Det behövs enligt min mening en rätt radikal förändring av det svenska regeringskansliets organisation och arbetssätt, med hänsyn till globalisering och attraktionspolitikens primat i den nya miljön.

- Regeringen bör organisera sig i *ministerkommittéer* för att bearbeta strategiska frågeställningar, i stället för att snäva in frågor så att de stämmer med departementsrevir. Fler och fler frågor blir interdepartementala. Ett viktigt exempel gäller den kliniska forskningen och vad som borde göras för att återskapa attraktiva utvecklingsmiljöer i Sverige för den medicinska industrin. Socialministern, näringsministern och forskningsministern behöver arbeta tätt och gemensamt kring ett åtgärdsprogram, helst med ett tillväxtorienterat finansdepartement som fjärde deltagare.
- *Finansdepartementet* bör få en ny organisation som hjälper det att aktivt företräda tillväxtperspektivet i olika arbetssammanhang inom regeringen. En tillväxtpolitisk enhet bör tillskapas, av åtminstone samma storlek som den fördelningspolitiska analysenheten, som har elva handläggare.
- *Statsministern* måste få kraftfulla stödfunktioner för egen omvärldsbevakning och analys av strategiska frågor för svenskt näringsliv. Om vi, med Gunnar Wetterbergs ord, ska sträva efter ”den intelligenta staten” måste det pågå tänkande i hjärnan hos denna stat. Det måste finnas ett ”input”, som föregår ”output”. Ingen kan ersätta statsministern i rollen som den som med aktiva direktiv, grundade på god analys och verklig-

hetsinsikt, kan sätta rätt dagordning och rätt prioriteringar för regeringen. ”The head of government has to be the keeper of the big picture, the guardian of the government’s overall strategy.” Oppositionsledaren Stefan Löfven har fått en del glimringar för att han fångat upp IVA:s förslag att statsministern bör vara ordförande i ett Innovationspolitiskt råd. Men det är faktiskt ingen liten sak, tvärtom centralt, att statsministern själv tar ledningen ifråga om analys och åtgärder för landets framtida välbefinningsbas.

Vi kan inte ha ett statsministerkansli utan analyskapacitet och bör inte ha ett finansdepartement med måttligt intresse för innovation och tillväxt. Dagens organisation av det svenska regeringskansliet är i väsentliga delar inte gjord för de uppgifter som blir de största i tiden.

Varpå beror detta? Varifrån kommer den drastiska skillnaden mot hur till exempel den finske statsministern ser på sin roll i dessa frågor?

En viktig förklaring är säkert eftersläpande paradig; fokus på statskassa och skuld har varit så stark sedan 1980 att den sitter i väggarna i särskilt finansdepartementet. Det finns också ett motsvarande politiskt paradigm, som har att göra med att de borgerliga partierna denna gång ville visa att de är ansvarsfulla hushållare och moderaterna att de kan inta rollen som kompetenta bärare av staten. Gunnar Sträng är sinnebilden för den förtroendeingivande rikshushållaren i Sverige. Den internationella finanskrisen kom från 2008 och framåt, utan att någon visste det 2006, att ge visst berättigande åt detta intensiva vårdande av själva statskassan. Till de eftersläpande paradigmerna hör nog också det man från valmanifestet hade utpekade som sin huvuduppgift 2006, nämligen att göra det mer lönsamt att arbeta i förhållande till att gå på bidrag. Detta var förstås vällovligt, med jobbskatteavdrag som ett inslag. Men 2006 fanns det en stark arbetsmarknad och samtidigt oacceptabelt höga tal för sjukskrivningar och förtidspensioneringar. Sedan kom krisen och ett större behov att främja jobbskapande via företa-

gande. Det politiska tänkandet från 2006, med ensidig inriktning på de arbetslösa och deras incitament, kom ur fas med de nya realiteterna, som fordrade fokus på tillkomsten av arbeten och arbetsgivare. Detta är ett mycket vanligt fenomen i politiskt beteende, att partier håller fast vid en tankeram de etablerat och talat sig varma för, även efter att de underliggande förhållandena skapat behov av att skifta dominerande tankeram.

Den saknade sårbarheten

Men det finns nog också djupare anledningar. Carl Bildt uttryckte det så här för min bok ”Vem leder Sverige mot framtiden?” (SNS 2006): ”Framtidsnyfikenheten är borta i Sverige. Det är en fråga om folkpsykologi. Under Tage Erlander var stämningen att Sverige skulle erövra framtiden med satsningar på kärnkraft och på datorer, med mera. ’Vi är framtiden, i spetsen för det moderna’. Nu är känslan mera att Sverige är gott som det är och att det inte finns något särskilt spännande nytt att erövra. Finland har ännu inte erövat framtiden. Därför finns där en annan mentalitet när det gäller satsning på forskning och utveckling. Den väsentliga skillnaden mot Finland är inte institutioner utan samhällsklimat.”

När Carl Bildt gav denna förklaring rädde alltjämt optimism om ekonomin. Självt tror jag mer på en annan förklaring, som också har med folkpsykologi att göra. Finländarna har en mycket djupare, närmast existentiell, insikt om att livet är sårbart. ”Det hotade landet och det skyddade”, satte en tidigare finländsk ambassadör som titel på ett historikerseminarium om Finland och Sverige. Det ständigt hotade landet, Finland, vet att aktivt förbereda sig för det värsta och att aktivt ta hand om sina egna intressen, ty ingen annan kommer till undsättning i kris (härav också den starka finska reaktionen mot grekernas omvända beteende). Det länge skyddade landet, Sverige, har under årtionden vant sig vid fred och välfärd men också vid att stora, framgångsrika, svenska exportföretag alltid finns där. Staten kan sprida det välbefinnande de producerar men behöver inte nämnvärt bekymra sig över deras existens.

Det innebär en stor omställning att överkomma denna föreställning i Sverige, att på djupet förstå att i den nya globala ekonomin kan inte de framgångsrika svenska företagen alls tas för givna. Politikens huvuduppgift, näst efter den fysiska krisberedskapen, blir nu att göra allt vad som går för att skapa det mest attraktiva klimatet för företagande. Övergången från *fördelningspolitik* till *attraktionspolitik* som den centrala uppgiften är stor och sker inte över en natt. De välståndsbyggande krafterna, företag och individer, behöver aktivt vårdas. Detta är ett budskap som glömdes i svensk politik efter Bertil Ohlin, som ständigt predikade det.

Sverige behöver erövra en realistisk sårbarhetskänsla rörande basen för ekonomin och inte bara statskassan. Med en sådan sårbarhetskänsla, förstådd också av folket, följer rätt fokus för politiken. Den bör förenas med självförtroende om Sveriges möjligheter bara vi agerar klokt. Mycket är starkt i svensk kultur och vad som har byggts genom åren. Rationell handlingsförmåga inför yttre utmaningar har ofta utmärkt svensk politik, med de stora strukturreformerna i början av 1990-talet som näraliggande exempel. När staten vidtar rätt typ av åtgärder finns ännu en civil verklighet i det svenska samhället som kan svara på signalerna.

Vi bör också förstå att Sverige har världens chans att handla långsiktigt nu, för en bra tillväxtmiljö för framtiden ifråga om skatter och infrastruktur med mera. De flesta andra länder tvingas ägna all kraft åt den akuta krisen kring underskott och skuld. Sverige har skaffat sig ett utrymme för reformer för en stark ekonomi "Bortom krisen" (titeln på Globaliseringsrådets slutrapport).

Forskningsanslagen är ett av många exempel. Andra skär ner. Sverige kan höja, och samtidigt erbjuda attraktiva villkor för att rekrytera toppforskare och begåvade ungdomar internationellt. Vi kan också rätta till det som gått snett i samspelet mellan till exempel sjukvård och näringsliv.

Sverige kan bli först ut ur startblocken efter finanskrisen, först att med lust, dynamik och självförtroende möta framtiden. Är inte det en tacksam uppgift och ett lättsålt budskap för dem som leder landet?

Flera mörka orosmoln tornar upp sig vid horisonten. Den svenska forskningen uppmärksammas mindre och mindre internationellt för varje år och återväxten av unga toppforskare har visat sig vara relativt svag.

Håller Sverige på att hamna på läktaren i forsknings-sammanhang?

Är vi kvar i ett gammalt och övergivet forskningspolitiskt landskap?

Många röster i denna antologi ger en dyster bild av den svenska utvecklingen och påtalar stora brister i forskningspolitiken.

Men här finns också förslag på, och hopp om, lösningar för framtiden.

Tidigare statsministern **Ingvar Carlsson** vill ha blocköver-skridande uppgörelser inom forskningspolitiken.

Rektorn vid ansedda Nanyanguniversitetet i Singapore, **Bertil Andersson**, tycker att vi måste börja bli internationella på allvar.

Statsvetaren och publicisten **Hans Bergström** söker efter en forskningspolitisk själ i regeringens maktcentrum, men finner ett statsministerkansli utan förmåga och ett finansdepartement utan intresse.

Övriga författare är **Jan Carlstedt-Duke**, **Daniel Tarschys**, **Gunnar Bjursell**, **Jan-Eric Sundgren**, **Jonas Milton**, **Nicklas Lundblad**, **Dan Brändström**, **Madelene Sandström**, **Harriet Wallberg-Henriksson**, **Charlotte Brogren**, **Jakob Hellman** och **Tobias Krantz**.

Redaktör: Mats Bergstrand

Boken ges ut av Svenskt Näringsliv

eddy.se ab

Med Sverige på läktaren?

Med Sverige på läktaren?

En antologi om forskningspolitiska utmaningar i akademisk brytningstid

Mats Bergstrand (red.)

Med Sverige på läktaren?

En antologi om forskningspolitiska utmaningar
i akademisk brytningstid

Mats Bergstrand (red.)

Fotografer:

Omslagsbild: Nicklas Blom, *Jan Carlstedt-Duke*: Lasse Skog, *Charlotte Brogren*: Anette Andersson, *Madelene Sandström*: Försvarets Forskningsinstitut, *Jonas Milton*: Sören Andersson, *Harriet Wallberg-Henriksson*: Lasse Skog, *Hans Bergström*: Johanna Hanno, *Nicklas Lundblad*: Eva Lindblad, *Ingvar Carlsson*: Ylva Sundgren/Scanpix

Med Sverige på läktaren?

En antologi om forskningspolitiska utmaningar i akademisk brytningstid

Mats Bergstrand (red.)

ISBN 978-91-85333-45-5

© 2012 författarna och Svenskt Näringsliv

Produktion: eddy.se ab, Visby 2012

Tryck: Elanders Sverige AB, Mölnlycke 2012

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av Svenskt Näringsliv, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande, såsom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

Innehåll

Redaktörens förord:

Behovet av både barn och betong i forskningen 7

Av Mats Bergstrand

Forskningens villkor 13

Är svenska universitet för svenska? 15

Av Bertil Andersson och Jan Carlstedt-Duke

Några EU-moln vid horisonten 29

Av Daniel Tarschys

Den tredje uppgiften i förändring 43

Av Gunnar Bjursell

Forskningens nytta 57

Akademien och kapitalet sitter i samma båt 59

Av Jan-Eric Sundgren

Snobbism bromsar viktig forskning 75

Av Jonas Milton

Gemensam problemlösning för framtiden 89

Av Nicklas Lundblad

Forskningens inriktning 103

Det regionalpolitiska forskningsdilemmat – överallt
och ingenstans 105

Av Dan Brändström

Forskningen – till nytta för vetenskapen eller samhället? 121

Av Madelene Sandström

Forskningspolitiska spelregler – forskningens perspektiv 141

Ny väg framåt för svensk forskningspolitik 143

Av Harriet Wallberg-Henriksson

Ge universitet och högskolor långsiktiga spelregler! 165

Av Charlotte Brogren och Jakob Hellman

Forskningspolitiska spelregler – politikens perspektiv 175

Bred uppgörelse behövs inom forskningspolitiken 177

Av Ingvar Carlsson

Väljarnas förhållande till Sveriges framtid 185

Av Hans Bergström

Forskningspolitiken inifrån – en personlig betraktelse 201

Av Tobias Krantz